

POJMOVNO-KATEGORIJALNI APARAT SOCIJALNOG RADA U OBLASTI MALOLJETNIČKOG PRESTUPNIŠTVA KAO ODRAZ TEORIJSKIH PRISTUPA

Ključne riječi:

Teorije socijalnog rada; pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada; tradicionalni teorijski pristup; savremeni socijalni rad.

Autor:

Dr Jagoda Petrović je vanredni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.

Korespondencija:

jagoda.petrovic@fjn.unibl.org

Oblast:

Socijalni rad

Sažetak

Polazeći od toga da teorije socijalnog rada tvore specifičan jezik, predmet istraživanja jeste pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva, kao pokazatelj teorijskih osnova u praksi socijalnog rada. Osnovno istraživačko pitanje jeste da li pojmovno-kategorijalni aparat profesije socijalnog rada odražava tradicionalna teorijska (pozitivističko i strukturalno-funkcionalističko) ili savremena (egistencijalističko, interakcionističko-konstruktivističko i radikalnokritičko) shvatanja. Metodom analize sadržaja 100 službenih dokumenata iz pet centara za socijalni rad identifikovani su ključni pojmovi, učestalost korištenja tih pojmova i kontekst u kome se upotrebljavaju. Rezultati istraživanja pokazali su da pojmovno-kategorijalni aparat profesije socijalnog rada odražava pozitivističko-strukturalno-funkcionalistička teorijska shvatanja. Tradicionalni pristup u socijalnom radu, popravljачko-zaštitarski socijalni rad i medicinski model socijalnog rada sputavaju aktivno učešće korisnika socijalnog rada. Razvoj nauke socijalnog rada, unapređenje obrazovanja za socijalni rad i novi stručni kadrovi treba da unaprijede profesiju u skladu sa osnovnim postulatom savremenog socijalnog rada – proizvođenje socijalnih promjena.

DOI:

10.5937/politeia0-21598

Datum prijema članka:

6.04.2019.

Datum prihvatanja članka za objavljivanje:

11.06.2019.

UVOD

Potporni stubovi na kojima leži istraživačko-stvaralački opus svake nauke jesu njeni konstitutivni elementi. Broj i vrste tih elemenata proporcionalni su stepenu razvijenosti neke nauke, ali postoji saglasnost o tome da su četiri nužna: predmet, metode, teorije i pojmovno-kategorijalni aparat. Bogatstvo, jasnost i preciznost pojmovno-kategorijalnog aparata zavisi od razvijenosti pojedinih nauka, a njegov sadržaj mora jasno ukazivati na predmet nauke. Istovremeno, on odslikava teorijska izvorišta iz kojih potiče.

Nauku socijalnog rada karakteriše pluralizam teorija, nerijetko „posuđenih“ iz drugih nauka, naročito teorija za socijalni rad koje služe tome da se bolje sagledaju i rješavaju konkretni problemi i zadovoljavaju potrebe korisnika socijalnog rada. Prilagođene potrebama socijalnog rada, ove teorije ukazuju na dva generalna pristupa – tradicionalni i savremeni. Prvoj grupi pripadaju teorije nastale na samom početku razvoja nauke i profesije socijalnog rada, među kojima su pozitivistička i strukturalno-funkcionalistička teorijska shvatanja, dok drugoj grupi pripadaju teorije poput egzistencijalističke, kritičko-radikalne i akcijsko-integrativne.

Ako se ovo ima u vidu, postavlja se pitanje iz kog teorijskog opusa praksa socijalnog rada u Republici Srpskoj crpe saznanja za djelotvoran rad. Jedan od načina da se odgovori na ovo pitanje jeste sagledavanje sadržaja i učestalosti korištenja pojmova u praksi socijalnih radnika.

Može se očekivati da savremeni socijalni rad korespondira sa savremenim teorijskim pristupima, tim više što obrazovanje za socijalni rad u Republici Srpskoj egzistira skoro 20 godina produkujući mlade, obrazovane i kvalifikovane stručnjake koji su akteri prakse socijalnog rada, a prije svega u centrima

za socijalni rad, kao glavnim ustanovama u sistemu socijalne zaštite. Rezultati istraživanja, koji su prikazani u ovom radu, pokazuju da je aktuelna praksa „zarobljena“ u tradicionalnom teorijskom pristupu. Nameće se zahtjev za preispitivanjem razloga ovakvog stanja i potreba mijenjanja postojeće situacije. Mogući pravci promjene naziru se u jačanju veze između profesionalne i akademske zajednice, stalnom stručnom usavršavanju kadrova, uključivanju u internacionalne naučne tokove. Poželjan ishod jeste osavremenjivanje prakse socijalnog rada i podizanje društvenog ugleda nauke i profesije socijalnog rada.

TEORIJSKI OKVIR

Pored jasno određenog predmeta izučavanja, svaka nauka mora da sadrži osnovne konstitutivne elemente, čiji broj prevashodno zavisi od stepena razvijenosti pojedinih nauka. Marković (1994) navodi da sve „ono što pretenduje da bude nauka, mora da sadrži bar neke od sledećih elemenata: (a) jezik, tj. sistem simbola kojim se jedna nauka služi...; (b) iskustvene činjenice...; (v) stavove kojima se utvrđuju izvesne opšte strukture i relacije (tu spadaju i naučni zakoni, formule, idealne sheme i tipovi); (g) metodološka pravila...; (d) iskazi koji formulišu norme praktične delatnosti na jednom određenom području...; (đ) filozofske pretpostavke jedne određene koncepcije nauke...; (e) određen način organizacije činjenica, hipoteza, zakona, normi...; (ž) najzad, svaka nauka nosi u sebi i svoju sopstvenu istoriju...“ (Marković, 1994, prema Sakan, 2011: 30). Prilikom navođenja konstitutivnih elemenata nauke, ovaj autor počinje sa jezikom nauke, odnosno njenim kategorijalno-pojmovnim aparatom. Redoslijed nabiranja ne mora ukazivati na stepen važnosti svakog od elemenata nauke.

Međutim, nesporno je to da je jezik nizostavan element. Drugim riječima, svaka, pa i najmanje razvijena nauka, pored filozofskih pretpostavki, mora da ima jasno područje stvarnosti koje istražuje i na koje se odnose iskazi te nauke (predmet izučavanja); da ima izgrađene metode; da ima izgrađenu teoriju sa svim elementima strukture i da ima prepoznatljiv kategorijalno-pojmovni aparat (jezik). „Svaka je znanost, pa tako i znanost socijalnog rada u svojoj unutrašnjoj strukturi oslonjena na sustav pojmova koji se odnose na predmet što ga je znanost izabrala za proučavanje. Ti pojmovi čine poseban rječnik koji znanstvenici upotrebljavaju. Taj rječnik uobičajili smo nazvati pojmovno-kategorijalnim aparatom“ (Knežević, Miljenović, Branica, 2013: 16).

Gradenje i korištenje jezika teorije i prakse socijalnog rada dvosmjerni je proces. Tako se pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada zasniva na osnovama našeg književnog jezika, ali razvija specifične simbole, izraze i iskaze. Pojmovi, preuzeti iz svakodnevnog govora, prilagođavaju se naučnim potrebama, te se gradi sistem pojmova, svojstven predmetu izučavanja nauke socijalnog rada, koji se zatim prenosi u praksu socijalnog rada. Akademsko obrazovanje za profesiju socijalnog rada, podrazumijeva da socijalni radnici u svom svakodnevnom radu koriste pojmove iz opusa teorija socijalnog rada. Poznato je da akademski razvoj neke nauke utiče na oblikovanje pripadajuće joj struke. Stoga, postignuća u akademskom razvoju socijalnog rada (obrazovanje za socijalni rad) treba da se odraze na kvalitet profesije. Više nego u bilo kojoj drugoj nauci, od nauke socijalnog rada traži se da bude aplikativna, te da izbjegne opasnost scijentizma usmjeravajući se ka pragmatizmu, shvaćenom u najboljem smislu te riječi – primjena naučnih dostignuća u svrhu mijenjanja društvene stvarnosti nabolje. Uto-

liko je logičnija upotreba pojmovno-kategorijalnog aparata (riječnika) teorija socijalnog rada u profesiji socijalnog rada.

Epistemološki, tj. naučno-teorijski dio nauke socijalnog rada obuhvata osnovne teorijske postavke, fundamentalna naučna saznanja, kategorijalno-pojmovno-terminološki sistem i saznanja o istraživačkom postupku. Od akademski obrazovanih socijalnih radnika očekuje se primjena teorijskih znanja stečenih tokom školovanja. Jezik prakse treba da odslikava teorijski osnov iz koga profesionalci crpu znanja za djelotvoran rad. Teorija omogućuje konceptualizaciju problema koje istražujemo i klasifikaciju pojedinih oblika proučavanih pojava. „Put nastanka pojma ide od objektivne stvarnosti preko osjetilnih doživljaja do mišljenja. Taj se proces naziva *konceptualizacija*“ (Vujević, 1986: 78).

Primjena teorija u profesiji socijalnog rada kod nas je još uvijek sporna. Nerijetko se dešava da praktičari minimiziraju značaj teorija u svakodnevnom radu ili da nekritički primjenjuju više različitih teorija. „Pristup teorijskog eklekticizma značajan je posebno u prve tri faze konceptualizacije u socijalnom radu, kada se socijalni rad, tragajući za vlastitim znanstvenim i profesionalnim identitetom, oslanja na ranije konstituirana i teorijski snažnije utemeljena znanstvena područja, što je bila karakteristika mnogih područja u periodu njihove emancipacije. Pored pozitivnih doprinosa, ovaj pristup je sve do pojave scijentizma (akademizacije) socijalnog rada, hipertrofijom preuzetih ili 'posuđenih' spoznaja (teorija) kroz utjecaj 'sociologizma', 'psihologizma', 'psihijatrizacije', 'pedagogizma' te 'pravnog formalizma', imao negativne reperkusije na razvoj socijalnog rada, autentične teorije i metodologije ovog područja, a posebno na razvoj profesionalne prakse ili procesa socijalnog rada“

(Martinović, 1994: 8). Selektivnost, kao jedan od načina primjene teorija u praksi socijalnog rada, podrazumijeva da se profesionalac opredjeljuje za jednu, eventualno dvije teorije, koje mogu biti odabrane, ne nužno zbog svoje djelotvornosti, koliko zbog toga što se socijalni radnik oslanja na znanje kojim suvereno vlada. Komplementarnost je poželjan način upotrebe teorija u praksi socijalnog rada, što znači upotrebu različitih teorija, ali tako da se one uzajamno dopunjavaju. Ovakav pristup poželjan je zbog složenosti potreba i problema korisnika socijalnog rada u čijem rješavanju profesionalac može uspješno sudjelovati samo ukoliko posegne za teorijskim izvorištima. „Prihvatanje teorijskih ideja pomaže nam u praksi zato što je značajna svrha teorije da specifikuje ono što bi trebalo da se radi i sa kojom svrhom... Svakome ko pokušava da pomogne ljudima potrebne su takve ideje vodilje. Od ključnog značaja je da se koriste praktični skupovi ideja iz različitih izvora, umesto upotrebe jednog seta 'teorije' za sve naše praktične potrebe“ (Payne, 2001: 5).

Socijalni radnici koriste teorijska znanja u svojoj praksi, makar implicitno. „Dok pokušavaju da se uhvate u koštac sa posledicama siromaštva ili poremećenom decom, socijalni radnici tragaju za objašnjenjima, žele da znaju šta pokreće ljude i zašto ima nemaštine u bogatstvu. Da bi svoj posao dobro uradili, socijalni radnici žele da znaju šta se dešava, a kada se nađu u toj poziciji, onda su već u oblasti teorije. Oni traže obrasce i puteve kroz tok događaja koji ih opsedaju i zbunjuju. Teorije pomažu u usmeravanju našeg ponašanja“ (Howe, 1997: 23).

Teorijska shvatanja u socijalnom radu mogu se razvrstati u pozitivističko, strukturalno-funkcionalističko, egzistencijalističko, interakcionističko-konstruktivističko i radikalnokritičko (Jugović, 2004). Ove teo-

rije kretale su se od početnih tradicionalnih pristupa ka savremenim akcijsko-integrativnim pristupima

Prema pozitivističkom shvatanju prioritet je očuvanje društvenog poretka, pa se devijacije posmatraju kao patološke, bolesne pojave koje remete društveni red, javni moral i građanski poredak. U žiži socijalnog rada jesu (bolesni) pojedinci i društvene grupe, koji svojim ponašanjem narušavaju opšte-prihvaćene obrasce (zdravog) društvenog život. Cilj socijalnog rada jeste liječenje i sprečavanje socijalnih bolesti, reintegracija i tretman radi zaštite društva od socijalno bolesnih pojedinaca.

Strukturalno-funkcionalističko shvatanje počiva na ideji o dobroj integrisanosti društva, unutrašnjoj uređenosti, funkcionalnosti i ravnoteži. Konformizam, odnosno dobra prilagođenost pojedinca i društvenih grupa vrijednosno-normativnim standardima društva, poželjan je način njihovog funkcionisanja, nasuprot devijantnom ponašanju, koje se tretira kao neprilagođenost pojedinca vrijednosno-normativnom poretku ili kao poremećaj koji se dešava u uslovima narušene društvene stabilnosti i ravnoteže (disekvilibrijum). „Iako se pod uticajem ovih teorijskih shvatanja predmet socijalnog rada proširuje sa devijantnih pojedinaca na devijantne grupe, marginalne supkulture, neke disfunkcionalne institucije i socijalne probleme, ipak se radi o nadogradnji pozitivističkog shvatanja devijantnosti“ (Petrović, 2017: 15).

Nasuprot prethodno pomenutim teorijama, egzistencijalistička teorijska shvatanja polaze od ideje zdravog društva (From, 1984) koje treba da omoguću zadovoljavanje univerzalnih ljudskih potreba i ostvarenje autentične ljudske prirode, a devijantnost se posmatra kao obilježje bolesnog društva, odnosno kao produkt nepovoljnih društvenih okolnosti. Na osnovu ovakvog shvatanja,

socijalni rad bazira se na uvjerenju da svjesna ljudska bića mogu autonomno da rezonuju, donose odluke i ponašaju se slobodno.

Interakcionističko-konstruktivističko shvatanje takođe stavlja čovjeka u središte interesovanja, a društvo vidi kao entitet u stalnoj mijeni, čije su tvorevine (poredak, institucije, grupe, strukture) rezultat permanentne interakcije ljudi. Osuda ili etiketiranje osnovni je mehanizam putem kojeg institucije (pravosudne, policijske, socijalne, medicinske, mediji) ocjenjuju neki čin ili činjenje kao devijantno ili normalno, a neke pojedince i/ili grupe proglašavaju devijantnim. Važno pitanje je kako čovjek subjektivno (iznutra) doživljava institucije i sistem. Zato se socijalni rad bavi razumijevanjem subjektivnog svijeta korisnika i njihovih životnih iskustava, interpretacijom i rekonstrukcijom stigmatizujućih društvenih procesa i značenja, te traženjem alternativnih načina (van zvaničnih postupaka i institucija) društvenog reagovanja na devijantnost – humanizacija institucija u kojima deluje socijalni rad (Jugović, 2004: 24).

Radikalnokritičko shvatanje socijalne devijacije tumači kao posledicu strukturalne raslojenosti i protivrječnosti svakog društva. Klasne nejednakosti i borba za egzistenciju uzrokuju socijalne devijacije. Socijalni rad u prvi plan stavlja globalno-društvene ciljeve, kao što su pravredna raspodjela dobara, socijalna pravda, humanizacija međuljudskih odnosa, socijalno i političko osvješćivanje autsajdera i stigmatizovanih, koji su najčešće korisnici socijalnog rada.

O vezi između teorijskih shvatanja i kategorijalno-pojmovnog aparata nauke, a onda i prakse socijalnog rada, govori sljedeći navod: „Tako najrazvijenije teorije tvore svoje vlastite vrlo razvijene rječnike koji im omogućuju zahvaćati na najbolji mogući način područja koja istražuju“ (Kežević, Miljenović, Brani-

ca, 2013: 16). Svako od teorijskih shvatanja na svojevrsan način oblikuje praksu socijalnog rada, tj. iz pojedinih teorijskih osnova ishoduju pripadajuće metode, vještine, tehnike pa i jezik kojim se koriste socijalni radnici. Posljedično, jezik profesije socijalnog rada ukazuje na teorijsku osnovu koja socijalnim radnicima pomaže u objašnjenju problema, koja ih orijentiše i usmjerava u pronalaženju rješenja i koja im omogućava prognoziranje učinaka. Na ovakav stav upućuje i sljedeća tvrdnja: „Šta više, kako većina pojmova, sem onih koji su univerzalno prihvaćeni, a nekad su i deo konvencija i dogovora, nastaju u okvirima različitih teorijskih pristupa, preko učestalosti njihove primene moguće je identifikovati neko teorijsko stajalište ili teoriju iz koje izvire“ (Milosavljević, 2013: 45).

U socijalnom radu, koji je zasnovan na pozitivističkim i strukturalno-funkcionalističkim teorijskim polazištima, primarni zadatak jeste utvrđivanje devijantnosti, socijalizacija i socijalna kontrola, uz naglašenu depersonalizaciju i pasivizaciju korisnika, te otuda pojmovi koji se vezuju za disfunkciju. Socijalni rad ne zalazi u širi društveni kontekst (društvene protivrječnosti, sisteme socijalne sigurnosti, institucionalne slabosti, sekundarne i tercijarne socijalne mreže), nego se zadržava na nivou pojedinca i porodične mreže. Praksu socijalnog rada, zasnovanu na ovim teorijskim postavkama, karakteriše specifičan rječnik u kome dominiraju pojmovi kojima se korisnik kvalifikuje kao bolestan, neprilagođen, nesocijalizovan, dezorijentisan, te se njegovo ponašanje posmatra kroz ličnu i porodičnu dezorganizaciju, destrukciju, nepotpunost, disfunkciju i sl.

Socijalni rad, zasnovan na egzistencijalističkom i interakcionističko-konstruktivističkom teorijskom osnovu, karakteriše rječnik u kome prevladava kategorijalno-poj-

movni aparat kojim se izražavaju subjektivna stanja korisnika, njegov psihički status, autopercepcija i viđenje uloge društvenih (pod)sistema i institucija. Karakteristični pojmovi jesu sljedeći: strah, nesigurnost, nemoć, stigma, beznađe, tuga, bol, bespomoćnost, uskraćenost, deprivacija ali i nada, želja, stremljenje, nastojanje, vjera, shvatanje, razumijevanje, podrška, aktivnost, odgovornost i partnerstvo.

U radikalnokritičkom socijalnom radu pojmovno-kategorijalni aparat trebalo bi da odsljkava stanje društva uopšte (njegovih protivrječnosti), a posebno onih društvenih (pod)sistema unutar kojih leže uzroci devijantnosti, te da ukaže na očekivanu akciju i aktivnost samih korisnika u sadejstvu sa socijalnim radnikom. Primjer termina koji pripadaju ovom teorijskom okviru bi bio: pravda, nepravda, istina, pravednost, nejednakost, jednakost, raspodjela, preraspodjela, potčinjenost, privilegija, vlast, vladavina, svijest, svjesnost, odlučnost, zahtjev, akcija, promjena...

METODOLOŠKI PRISTUP

U prethodnom dijelu ukazano je na značaj pojmovno-kategorijalnog aparata, kao konstitutivnog elementa nauke socijalnog rada, te na povezanost teorije i jezika socijalnog rada. Takođe, konstatovano je da različite teorije u socijalnom radu karakteriše specifičan pojmovno-kategorijalni aparat, pa se često neke teorije mogu prepoznati samo na osnovu ključnih pojmova. Stoga se postavlja pitanje koji je pojmovno-kategorijalni aparat zastupljen u današnjoj praksi socijalnog rada kod nas i da li on odražava tradicionalna teorijska (pozitivističko i strukturalno-funkcionalističko) ili savremena (egistencijalističko, interakcionističko-konstruktivističko i radikalnokritičko) shvatanja.

Predmet istraživanja jeste pojmovno-kategorijalni-aparat (jezik) profesije¹ socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva, kao pokazatelj teorijskih shvatanja i pristupa u praksi socijalnog rada. Predmetom istraživanja obuhvaćen je jezik profesije socijalnog rada u području maloljetničke delinkvencije, odnosno socijalni rad sa korisnicima koji su u Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske definisani kao maloljetna lica „sa društveno neprihvatljivim ponašanjem“ (član 17. tačka 6), a pod čime se misli na osobu koja je „pod rizikom, čini prekršajna i krivična djela, koja se bavi skitnjom, prosjačenjem ili sličnim ponašanjem narušava opšteprihvaćena društvena pravila ponašanja i važeće zakonske norme (član 18. tačka 6.). Neki od razloga za odabir analize jezika profesije socijalnog rada u ovom području jesu u tome „što je rad sa djecom koja su u sukobu sa zakonom tradicionalno zastupljen i ima nezamenjiv društveni značaj u zaštiti, prevenciji, tretmanu i izvršenju krivičnih sankcija prema maloljetnim prestupnicima“ (Jugović, 2005: 2016).

U istraživanju se pošlo od dva ključna istraživačka pitanja.

1. Da li pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada odražava savremena ili tradicionalna teorijska shvatanja i koja?
2. Da li kontekst u kome se koristi pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada ukazuje na tradicionalne ili savremene teorijske pristupe i koje?

Polazna pretpostavka jeste da se u praksi socijalnog rada koristi jezik koji ishoduje iz savremenih teorijskih shvatanja. Jedan od

¹ U tekstu se pominje pojam profesija i praksa socijalnog rada. U širem smislu pod praksom se misli na različite vrste djelovanja u socijalnom radu, koje ne moraju nužno biti institucionalizovane. U savremenim društvima socijalni rad prevashodno se prepoznaje kao profesija. Ovaj rad bavi se istraživanjem jezika u profesiji socijalnog rada, a pod terminom „praksa“ misli se na različite aktivnosti socijalnih radnika u svakodnevnom profesionalnom radu.

razloga za ovakvo polazište jeste to što akademsko obrazovanje za profesiju socijalnog rada u Republici Srpskoj postoji od 2.000 godine², što indicira da fakultetski osposobljeni mladi kadrovi doprinose osavremenjivanju prakse socijalnog rada.

Prostorno određenje predmeta istraživanja (Republika Srpska) uslovljeno je činjenicom da je sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini uređen tako da su nadležnosti iz oblasti socijalne zaštite podijeljene na dva entiteta (Republike Srpska i Federacija BiH), Brčko distrikt i 10 kantona/županija. Republika Srpska ima punu odgovornost za funkcionisanje sistema socijalne zaštite na svom području. Ustav Republike Srpske, u članu 4. stav 4. utvrđuje da Republika osigurava pomoć građanima, koji su nesposobni za rad i nemaju sredstva za izdržavanje, a u članu 61. Republika jamči minimum socijalne sigurnosti građana i osigurava funkcionisanje javnih službi. U članu 102. Ustava utvrđeno je da se opština stara o zadovoljavanju potreba u socijalnoj zaštiti. Nosioci socijalne zaštite jesu Republika i gradovi, odnosno opštine. Njihova je obaveza da podstiču razvoj socijalne zaštite, da organizovano rade na ostvarivanju njenih ciljeva, da obezbjeđuju i propisuju uslove ostvarivanja prava utvrđenih zakonima i finansiranje tih prava, da osnivaju ustanove preko kojih se realizuju prava korisnika i da obezbjeđuju potrebna sredstva. Jedinice lokalne samouprave (opštine i gradovi) obezbjeđuju sredstva za realizaciju zakonski utvrđenih prava, donose programe socijalne zaštite na osnovu analize socijalnog stanja građana na svom području, osnivaju ustanove socijalne zaštite i staraju se o njihovom radu na svom području i vrše druge poslove radi ostvarivanja ciljeva soci-

² Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjaluci 2000. godine osnovan je Studijski program socijalnog rada, koji je od 2009. godine nastavio sa radom na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.

jalne zaštite. Osnovna ustanova u sistemu socijalne zaštite jeste centar za socijalni rad (Zakon o socijalnoj zaštiti RS, 2012). U Republici Srpskoj djeluje 47 centara za socijalni rad i 14 službi socijalne zaštite, organizovanih u sklopu administrativne službe opštine (Bilten socijalne, porodične i dječije zaštite, 2016). S obzirom na navedeno, istraživanje je obavljeno u centrima za socijalni rad koji su odabrani prema teritorijalno-administrativnoj organizaciji Republike Srpske.

Metode istraživanja obuhvataju opšte i osnovne naučne metode (metode indukcije i dedukcije, metoda generalizacije, deskriptivna metoda, naučna analiza). U fazi prikupljanja podataka primijenjena je metoda uzorka kao jedinstvo metodoloških postupaka i tehnika koje obezbjeđuju da se iz nekog osnovnog skupa pojava (u ovom slučaju službene zabilješke socijalnih radnika u pet centara za socijalni rad) pravilno odabere jedan manji dio (100 službenih zabilješki) koji prezentuje cjelinu pojave (upotreba pojmovno-kategorijalnog aparata socijalnog rada). U fazi obrade podataka korišten je statistički metod pomoću koga je utvrđena zastupljenost jezičkih izraza/pojmova karakterističnih za pojedini teorijski pristup.

Glavna posebna metoda u istraživanju jeste *analiza sadržaja (dokumenata)*. „Neposredni predmet istraživanja primjenom analize sadržaja može biti svaki činilac, dio ili cjelovita pojava, njeno kvantitativno ili kvalitativno svojstvo ako je na bilo koji način zabilježeno“ (Miljević, 2007: 237–238). Istraživana su oba svojstva pojave (kvalitativna i kvantitativna) koja je predmet istraživanja (jezik profesije socijalnog rada). Prvi zadatak istraživanja bio je identifikovanje pojmova koji se koriste u teoriji i praksi socijalnog rada. Kvalitativnom ili nefrekvencijskom analizom sadržaja (dokumenata) ispitivani su vrijednosna sadržina, teorijska shvatanja

i kategorijalni aparat teorijskih shvatanja društvene devijantnosti i pristupa u socijalnom radu. Ovom analizom obuhvaćeni su jezički izrazi (pojmovno-kategorijalni aparat) i kontekst strukture izraza. Kada se govori o kontekstu, misli se na izvjestan dio okolnog teksta, koji je analiziran u skladu sa sljedećim: „Obično se kontekst sastoji od 25-45 znakova u neposrednoj okolini date reči, ali može ih imati i više. Radi se, ipak, o pregledu koji se naziva konkordancom. Konkordanca je spisak reči sa referencom u tekstu, gde se reč nalazi i sa kontekstom u kome se reč javlja“ (Fajgelj, 2004: 342).

Polazeći od toga da se u analizi sadržaja mogu koristiti različite *jedinice sadržaja* (riječi, rečenice, pasusi, novinski stupci, članci, knjige, govorni informacijski materijal), u cilju veće logičke upotrebljivosti rezultata, odabrane su veće jedinice analize sadržaja, koje predstavljaju logičke cjeline. U ovom slučaju to su službene zabilješke socijalnih radnika.

Uzorak se sastojao od 100 službenih zabilješki socijalnih radnika (po 20 iz pet cenatara za socijalni rad). S obzirom na teritorijalnu/geografsku konfiguraciju Republike Srpske, odabrani su gradovi/opštine iz sjeverozapadnog, centralnog i jugoistočnog dijela (Banjaluka, Gradiška, Mrkonjić Grad, Doboj i Trebinje). Slučajnim izborom uzorka obuhvaćeni su dijagnostički zaključci socijalnih radnika koji rade u oblasti zaštite djece i omladine sa poremećajima u ponašanju koji su sačinjeni tokom 2018. godine.

Nakon određivanja kategorija, uzorka i jedinice analize sadržaja, obavljena je analiza. U tu svrhu korišten je protokol koji je sačinjen na osnovu prethodno definisanih sistema pojmova, karakterističnih za pojedina teorijska shvatanja, s tim da je ostavljena mogućnost njihovog dopunjavanja tokom samog procesa prikupljanja podataka. Bilje-

žena je frekvencija pojavljivanja određenih kategorija u jednoj jedinici. Dakle, kvantitativnom ili frekvencijskom analizom sadržaja dokumenata ispitivan je sadržaj pisanih dokumenata socijalnih radnika i zastupljenost jezičkih izraza u pojmovno-kategorijalnom aparatu kojim se služe. Kvalitativnom analizom istraživana je pojmovno-kategorijalni aparat, s obzirom na kontekst u kome se koristi, odnosno dijelovi dokumenta koji ukazuju na aspekt djelovanja socijalnih radnika. Naknadnom analizom ispostavilo se da su to: utvrđivanje ponašanja i psihofizičkog statusa korisnika, porodična konstelacija i intervencije socijalnog radnika.

Metoda analize sadržaja obavljena je kroz sljedeće korake: uvid u dokumenta i konstatovanje prisustva ili odsustva podataka; identifikovanje i klasifikovanje podataka (pojmovi koji se upotrebljavaju u prikazu problema maloljetničkog prestupništva); selekcija i obilježavanje relevantnih podataka; unošenje podataka u protokol; obrada podataka koja se sastojala iz dva koraka (izračunavanje frekvencije korištenja pojedinih pojmova i njihove procentualne zastupljenosti u ukupnom broju identifikovanih pojmova, te utvrđivanje konteksta u kome su pojmovi korišteni); tumačenje rezultata i zaključivanje.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja, dobijeni na osnovu analize sadržaja (dokumenata), prikazani su prema kontekstu u kome su pojmovi korišteni i prema teorijskom osnovu iz koga potiču pojedini pojmovi. Takođe, data je frekvencija (učestalost) korištenja pojmova u praksi socijalnog rada.

U jeziku profesije socijalnog rada u oblasti maloljetničkog prestupništva identifikovana su 134 različita pojma, koji su upotrijebljeni

ukupno 840 puta. Prema kontekstu u kome se pojmovi koriste izdvojeno je šest kategorija: poremećeno/asocijalno ponašanje korisnika, psihofizičko stanje korisnika, poremećene funkcije porodice, poremećeni porodični odnosi, struktura porodice i materijalno sta-

nje porodice, te intervencije socijalnih radnika. Frekvencija i procentualna zastupljenost pojmova prema kontekstu u kome su korišteni prikazani su u sljedećem tabelarnom pregledu.

Tabela 2: Pojmovno-kategorijalni aparat socijalnih radnika s obzirom na kontekst u kome se koristi

Kontekst u kome se koriste termini	F	(%)
Poremećeno/asocijalno ponašanje korisnika	313	37,2
Psihofizičko stanje korisnika	133	15,8
Poremećene funkcije porodice	112	13,3
Poremećeni porodični odnosi	105	12,5
Intervencije socijalnih radnika	82	9,8
Struktura porodice	63	7,5
Materijalno stanje	33	3,9
Ukupno (134 pojma)	840	100

Termini koji se u jeziku socijalnih radnika odnose se na *ponašanje korisnika* upotrijebljeni su u službenim zabilješkama 313 puta

(37,2%). Svi ovi termini podvedeni su pod pojam „poremećeno/asocijalno ponašanje“, a prikazani su u sljedećoj tabeli.

Tabela 3: Pojmovno-kategorijalni aparat socijalnih radnika u kontekstu opisa ponašanja korisnika

Pojmovi	F	%
<i>Poremećeno/asocijalno ponašanje korisnika</i>	48	36
poremećeno, asocijalno, neprilagođeno, neprimjereno, neadekvatno, nepristojno, nekooperativno, delinkventno, rizično, neposlušno, nemarno, hiperaktivno, agresivno, pasivno, patološko, neuklopljeno, otuđeno, nekonformističko, van granica dozvoljenog.	313	37,2

Ponašanje maloljetne osobe tretira se kao ponašanje koje odstupa od (propisanih) društvenih normi, a izvorište problema nalazi se prevashodno u samom maloljetniku. Pojam „poremećeno/asocijalno ponašanje“ odgovara zakonom propisanoj odredbi kojom se ove osobe definišu kao osobe sa „društveno neprihvatljivim ponašanjem“ (Zakon o socijalnoj zaštiti RS, član 17. tačka 6). Očito, socijalni radnici pridržavaju se formalno utvrđenog određenja ove kategorije korisnika, što aludira na birokratizovan pristup.

Istovremeno, korištenje ovih pojmova ukazuje na pozitivističko i strukturalno-funkcionalističko teorijsko shvatanje, prema kome se korisnici socijalnog rada posmatraju kao isključivi krivci, osobe koje svojim ponašanjem odstupaju od propisanih i uvriještenih društvenih normi i remete društveni red. Na ovakav zaključak upućuje i terminologija koja se koristi pri opisu njihovog psihofizičkog (zdravstvenog) stanja.

Tabela 4: Pojmovno-kategorijalni aparat socijalnih radnika u kontekstu opisa psihofizičkog stanja korisnika

Pojmovi	F	%
<i>Psihofizički razvoj i zdravstveno stanje</i>	48	36
<i>Negativne crte ličnosti: introvertnost, neiskrenost, nelagodnost, neambicioznost, nesigurnost, anksioznost, napetost, nervoza, uznemirenost, sumnjičavost, potištenost, neprijatnost, revolt, strah, tenzija,</i>	76	57
<i>Pozitivne crte ličnosti: privrženost, samostalnost, nezavisnost, optimističnost</i>	9	7
Ukupno	133	100

Pojmovi koji se odnose na psihofizički razvoj i zdravstveno stanje korisnika upotrijebljeni su 48 puta ili 36% u odnosu na ukupan broj pojmova korištenih u kontekstu prikaza psihofizičkog stanja korisnika. Većina pojmova ukazuje na osobe kod kojih prevladavaju negativne crte ličnosti. Maloljetnici se vide kao introvertni, neiskreni, anksiozni, napeti, nervozni, uznemireni, neambiciozni, nesigurni, sumnjičavi, potišteni, izrevoltirani, sa osećajem neprijatnosti, nelagodnosti i straha. Ovi pojmovi pojavljuju se 76 puta, odnosno 57% u kontekstu opisa njihovog psihofizičkog stanja. Neznatan broj pojmova (7% u odnosu na ukupan broj pojmova kojima se opisuje zdravstveno stanje) ukazuje na pozitivne crte ličnosti korisnika.

U opisu ponašanja i psihofizičkog stanja maloljetnih prestupnika identifikovano je

446 pojmova ili 53% u odnosu na ukupan broj pojmova evidentiranih u službenim dokumentima. Dakle, u fokusu socijalnog rada jeste maloljetnik čije se psihofizičko stanje i ponašanje opisuje kao neprihvatljivo, problematično, poremećeno, bolesno... Svrha analize jeste da se ovakvo ponašanje mijenja. Izostaje interesovanje za izvorište problema u širem okruženju, izuzimajući primarnu socijalnu mrežu (porodica), o čemu je riječ u nastavku.

Termini koji se koriste u kontekstu porodice, tačnije njenog udjela u društveno neprihvatljivom ponašanju maloljetnih osoba, grupisani su u četiri oblasti (funkcije porodice, unutarporodični odnosi/komunikacija, struktura i socioekonomsko stanje porodice). Zabilježeno je ukupno 30 pojmova koji se pojavljuju 313 puta.

Tabela 5: Pojmovno-kategorijalni aparat socijalnih radnika – kontekst porodica

Porodični aspekt i pojmovi	F	%
Porodične funkcije	112	35,9
Porodični odnosi/komunikacija	105	33,3
Porodična struktura	63	20,2
Socioekonomsko stanje	33	10,6
Ukupno	313	100

Pojam „poremećene funkcije porodice“ sadrži sljedeće srodne pojmove: nefunkcionisanje, stil vaspitanja, odgovornost, nadzor, kontrola, ograničenja, zaštita, higijenske navike, nedostatak ljubavi, zanemarivanje, zlostavljanje. U ukupnom broju pojmova

korištenih za opis porodičnih prilika, ovi pojmovi upotrijebljeni su 112 puta (35,9%). Pojam „poremećeni porodični odnosi“ obuhvata sljedeće srodne pojmove: poremećeni/narušeni/nestabilni odnosi, nepovjerenje, neusklađenost, disharmonija, loša komuni-

kacija, emocionalna bliskost (u smislu nedostatka bliskosti), porodična klima, nesklad. U odnosu na ukupan broj identifikovanih pojmova za opis porodičnog stanja ovi pojmovi upotrijebljeni su 105 puta (33,3%). Pojam „struktura porodice“ obuhvata četiri srodna pojma (potpunost, nepotpunost, višečlana porodica, destruktivnost) koji čine 20,2% u odnosu na ukupan broj pojmova koji su upotrijebljeni u kontekstu porodice. Pojam „socioekonomsko stanje“, kojim su obuhvaćeni pojmovi materijalne i egzistencijalne prilike, u riječniku socijalnih radnika pomenut je 33 puta ili 10,6% u odnosu na broj pojmova kojima se opisuje porodična situacija.

Analiza je pokazala da se u pojmovno-kategorijalnom aparatu socijalnih radnika 313 pojmova koristi za opis porodične situacije, što čini 37,1%. Posmatrano u odnosu na ukupan pojmovno-kategorijalni aparat, najveći broj pojmova iz konteksta porodice odnosi se na prikaz porodičnih funkcija (13,3%) koje su poremećene, gdje je zatajila vaspitna funkcija, oslabila funkcija nadzora, kontrole i odgovornosti roditelja, izostalo pružanje ljubavi i podrške, a prisutno je zanemarivanje i zlostavljanje. Drugi aspekt kojim se socijalni radnici bave u kontekstu porodice jesu unutarporodični odnosi i međusobna komunikacija njenih članova (12,5%). Odnosi se opisuju kao poremećeni, narušeni, nestabilni, neusklađeni, disharmonični, komunikacija loša, puna nepovjerenja i bez emocionalne bliskosti. Uopšte, porodična klima tretira se kao nepovoljna, kao ambijent koji doprinosi pojavi maloljetničkog prestupništva. Tome pogoduje i porodična struktura koja se opisuje kao nepotpuna sa izraženom tendencijom destruktivnosti. U prikazu strukture porodice korišteno je 7,5% pojmova u odnosu na ukupan broj identifikovanih. U odnosu na ukupan broj korištenih pojmova, najmanje je onih kojima se opisuju egzistencijalni pro-

blemi (3,9%).

S obzirom na sadržaj izvještaja socijalnih radnika, može se zaključiti da su u fokusu socijalnog rada dva aspekta: definisanje porodice i maloljetnikovog ponašanja, uključujući i njegovo psihofizičko stanje. Pojmovi koji se odnose na ova dva aspekta zastupljeni su u ukupnoj terminologiji sa 90,2%.

Zanimljivo je da su podjednako zastupljeni pojmovi kojima se opisuje ponašanje korisnika i njegove porodične prilike (po 313 pojmova ili 37,2%). Međutim, socijalni radnici se, ipak, više bave pojedincem. Na to ukazuje podatak da su u njihovoj terminologiji, pored opisa ponašanja korisnika sa 15,8% zastupljeni pojmovi kojima se opisuje njihovo psihofizičko stanje. Ovim izrazima socijalni radnici ukazuju na poremećaj u ponašanju korisnika i poremećaj unutarporodične komunikacije, strukture i funkcionisanja porodice, što odražava pozitivistička i strukturalno-funkcionistička teorijska izvorišta. Tek pri opisu materijalnih prilika porodice, socijalni radnici usmjeravaju analizu ka društvenim uzrocima poremećenih porodičnih odnosa i pojave maloljetničkog prestupništva. Pojmovima „materijalne prilike“ i „egzistencija porodice“ analizira se nepovoljno socioekonomsko stanje porodice kao posljedica širih društvenih problema (nezaposlenost, siromaštvo). Ovi pojmovi pojavljuju se 33 puta, te u ukupnom pojmovno-kategorijalnom aparatu učestvuju sa neznatnih 3,9%.

Analiza pojmovno-kategorijalnog aparata pokazala je da se najmanji broj pojmova koristi za prikaz mjera i aktivnosti socijalnih radnika u predupređenju i suzbijanju maloljetničkog prestupništva (intervencija socijalnog rada). Identifikovana su 82 termina koja se odnose na ovaj segment, što čini 9,8%. Među terminima koji se odnose na intervencije socijalnih radnika najzastupljeniji su:

„kajanje“ (30%) „izvinjenje“ (14%) i „korekcija“ (6%). Njima se ukazuje na postignutu promjenu ponašanja maloljetnog prestupnika. Terminima „savjetodavni razgovor“ (8%), „sankcija“ (7%), „psihološka eksploracija“ (5%) i „preventiva“ iskazuje se način rada socijalnog radnika, s tim da se termin „preventiva“ koristi u uopštenom značenju, bez jasno navedenih preventivnih mjera i postupaka.

Termini koji indiciraju egzistencijalistički i interakcionističko-konstruktivistički pristup u socijalnom radu jesu sljedeći: „potrebe“, „empatija“, „otvorenost“, „povjerenje“, „uvažavanje“ i „motivacija“. Ovi termini pojavljuju se samo devet puta i čine tek 1% u ukupnom pojmovno-kategorijalnom aparatu socijalnih radnika. Prema egzistencijalističko-interakcionističko-konstruktivističkom pristupu predmet socijalnog rada jeste čovjek u svom totalitetu, a primjerene metode su one koje podržavaju ideju da korisnici soci-

jalnog rada treba da preuzmu kontrolu nad svojom svjesnošću, ali i nad sopstvenim životnim situacijama. Od socijalnih radnika očekuje se nerepresivan, nestigmatizirajući, empatijski i humanistički rad. Veoma mali broj pojmova, sa malom frekvencijom u ukupnom pojmovno-kategorijalnom aparatu, ukazuje na skoro potpuno zanemarivanje ove teorijske osnove.

Radikalnokritička teorijska utemeljenost prakse socijalnog rada nije zastupljena, barem kada se analizira jezik socijalnog rada. U njemu izostaju pojmovi koji pripadaju ovom teorijskom osnovu. Samim tim, nema ih ni u kontekstu koji se odnosi na akcije i aktivnosti socijalnog rada kojima se pokreću dublje/korjenite socijalne promjene. U prilog tome govori i podatak o najzastupljenijim pojmovima u jeziku socijalnog rada, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 6: Pojmovi koji su najzastupljeniji u pojmovno-kategorijalnom aparatu socijalnih radnika

Pojam	F
Asocijalnost	145
Poremećaj u ponašanju	116
Poremećeni porodični odnosi (komunikacija)	58
Potpunost/nepotpunost	55
Psihofizičko stanje	44
Materijalno stanje	27
Disfunkcionalnost	26
Kajanje – osjećaj krivice	25
Kontrola	23
Svjesnost – odgovornost	23
Ukupno	542

Analiza tekstualnog konteksta u kome su ovi pojmovi upotrijebljeni potvrđuje prethodne nalaze o tradicionalnim teorijskim izvorištima prakse socijalnog rada. „Asocijalnost“ je pojam koji se najčešće upotrebljava (17,3%). Koristi se u kontekstu opisa

ponašanja maloljetnika prema njegovoj okolini, tačnije njegovih slabih socijalnih veza sa okruženjem. Takođe, označava ponašanje maloljetnika koje nije u skladu sa opšteprihvaćenim normama pa se koristi i kao sinonim za devijantno, disfunkcionalno,

patološko ili poremećeno ponašanje pojedinca. Po zastupljenosti u ukupnom broju izraza, na drugom mjestu je termin „poremećaj u ponašanju“ (13,8%). Ovim jezičkim izrazom opisuje se ponašanje pojedinca koje je štetno za njegovo okruženje, koje nije u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima, a maloljetnik se vidi kao osoba sklona kršenju zakonskih i društvenih normi. Korisnik socijalnog rada posmatra se kao isključivi krivac za narušavanje društvenog reda/poretka. Pojam „poremećeni porodični odnosi/komunikacija“ zastupljen je u 6,9% slučajeva. Koristi se da bi se ukazalo na loš kvalitet komunikacije maloljetnika sa članovima porodice, širim okruženjem i radnikom u centru za socijalni rad. Ovim pojmom obuhvaćena je, ne samo verbalna komunikacija nego i emocionalna (pojam emocionalna bliskost, izražavanje emocija). Pojam se upotrebljava u kontekstu (opet) poremećenih unutarporodičnih kanala komunikacije i, eventualno, kanala komunikacije sa vršnjačkim i drugim bližim socijalnim mrežama (susjedstvo, škola,) a rjeđe u kontekstu komunikacije korisnika sa socijalnim radnikom. „Potpunosť“ i „nepotpunosť“ zastupljeni su sa 6,5%. Upotrebljavaju se pri opisu strukture porodice, aktuelnog stanja u porodici u kojoj su nesređeni odnosi između roditelja, u kojoj su roditelji razvedeni, ili je jedan od roditelja nestao ili preminuo, pa maloljetnik odrasta bez jednog ili oba roditelja. Termini su upotrijebljeni u kontekstu opisa porodičnih prilika, budući da analiza uzroka pojedinačnih slučajeva maloljetničkog prestupništva počinje analizom njegove porodične situacije. Međutim, na tom nivou se i završava. Drugim riječima, gro uzroka poremećenog ponašanja nalazi se u individui/počiniocu i u strukturalno-funkcionalnom poremećaju njegove porodice, bez analize uticaja koji dolaze iz šireg društvenog okruženja. „Psihofizičko stanje“ (zastupljen

sa 5,2%) je opšti pojam kojim se ukazuje na predmet analize socijalnog radnika, a obuhvata opis (psihološku eksploraciju) teškoća u razvojnom periodu djeteta. Pojam „materijalno stanje“ (3,2%) odnosi se na porodične uslove u kojima maloljetnik živi, bez elaboracije uzroka loših egzistencijalnih prilika i mogućih resursa za prevazilaženje ovakvog stanja. „Disfunkcionalnost“ je pojam kojim se opisuju funkcije porodice i odnos između članova porodice. Zastupljen sa 3,1% u ukupnom broju pojmova, najčešće se upotrebljava da bi se ukazalo na slabosti vaspitne funkcije roditelja, te mu je blizak pojam „zapuštenost“ koji se, takođe, koristi. Pojam „kajanje“ odnosi se na osjećaj krivice koji maloljetnik nema u odnosu na počinjeno djelo (prestupništvo) a koji treba probuditi tokom rada sa socijalnim radnikom. Srodni pojmovi su „stid“ i „svjesnost“ kojima se opisuje poželjno osjećanje maloljetnika zbog učinjenog djela. „Kontrola“ je pojam kojim se opisuje odnos roditelja prema maloljetniku, tačnije izostanak funkcije roditeljskog nadzora. Blizak je pojmu „granica“ kojim se ukazuje na to da roditelji nisu uspostavili jasnu među između dozvoljenog i nedozvoljenog ponašanja djeteta. Pojam „odgovornost“ (zastupljen u 2,7 % slučajeva) koristi se u kontekstu neodgovornosti maloljetnika prema počinjenom djelu ili roditelja prema djetetu. Njime se ukazuje na neodgovornost pojedinca prema članovima porodice i njegov odnos prema obavezama. Apostrofira se odsustvo individualne odgovornosti počinioca, zbog čega je došlo do poremećaja u ponašanju. Time se odgovornost posmatra jednolinijski, odnosno neupitna je odgovornost pojedinca (i porodice) prema društvu, dok se odgovornost društva ne preispituje.

Ova kratka analiza pokazala je da među deset najzastupljenijih pojmova skoro svi pripadaju pozitivističko-strukturalno-funkcionalističkoj teorijskoj osnovi, a to su: aso-

cijalnost, poremećaj ponašanja, poremećeni porodični odnosi (komunikacija), psihofizičko stanje (korisnika), disfunkcionalnost, kontrola, kakanje, odgovornost. „Materijalno stanje porodice“ pojam je koji ukazuje na neznatno prisustvo interesovanja za društvene uzroke problema maloljetničkog prestupništava. Treba istaći da se ovi rezultati umnogome podudaraju sa rezultatima istraživanja koje je provedeno u Srbiji (Jugović, 2004), a prema kojem su u jeziku socijalnih radnika najzastupljeniji termini asocijalnost, potpunosť, rizik, neadekvatnost, nekontrolisanost, adekvatnost, poremećaj ponašanja, nepotpunosť, odgovornost, osjećaj krivice (kakanje).

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja pokazali su da u pojmovno-kategorijalnom aparatu socijalnog rada dominiraju pojmovi iz pozitivističko-strukturalističko-funkcionalističkog teorijskog izvorišta, te da se koriste u kontekstu ponašanja i psihofizičkog stanja korisnika, porodične konstelacije i intervencija socijalnih radnika što, takođe, ukazuje na tradicionalni pristup u socijalnom radu.

Analiza konteksta u kome se koristi pojmovno-kategorijalni aparat socijalnog rada pokazuje da su socijalni radnici usmjereni na korisnika (ponašanje i psihofizičko stanje) i njegovu porodicu koja se vidi kao disfunkcionalna, destruktivna, sa problematičnom unutarporodičnom komunikacijom. Dominiraju izrazi, karakteristični za pozitivističko i strukturalno-funkcionalističko teorijsko shvatanje. Zastupljenost termina u kontekstu ponašanja i psihofizičkog stanja korisnika, porodične situacije i intervencija socijalnih radnika upućuju na to da je socijalni rad koncentrisan isključivo na mijenjanje ponašanja korisnika i, eventualno, porodičnih odno-

sa, a prije svega narušene unutarporodične komunikacije.

Čak i strukturalno-funkcionalistički teorijski pristup pretpostavlja intervencije socijalnih radnika u neposrednim okruženju korisnika. Iz ovakvog shvatanja društvene devijantnosti razvija se sistemska teorija u socijalnom radu, po kojoj kvalitet života ljudi zavisi od sistema u njihovom bliskom okruženju pa se socijalni rad mora usmjeriti ka sistemima kao što su porodica, prijatelji, grupe u zajednici, škola, posao itd. posredujući između sistema ličnosti i širih društvenih sistema i struktura (Jugović, 2004). Međutim, glavni fokus socijalnog rada jeste korisnik i njegova porodica. Shodno tome, osnovni teorijsko-metodski pristup jeste socijalni rad s pojedincem i porodicom. U ovakvom pristupu socijalni radnik neprikosnoveni je stručnjak „Stručnjak je taj koji ima apsolutno dominantnu ulogu, koji na osnovu anamneze i dijagnoze, određuje dalju terapiju, odnosno mere koje treba peduzeti. Klijent je pasivan, on se prevashodno ispituje, a ne pita, njegova uloga je da se striktno pridržava prepisane mu terapije (Milosavljević, Brkić, 2005: 81). Socijalizacija i socijalna kontrola ostaju prioritetan zadatak socijalnog rada, uz depersonalizaciju i pasivizaciju korisnika.

Skoro potpuno izostaje analiza društvene uslovljenosti devijantnog ponašanja. Otuda se ne protežiraju intervencije socijalnih radnika u širem društvenom okruženju, zarad preventivnog djelovanja i otklanjanja strukturalnih uzroka socijalnih devijacija i problema. Jasno je da ovakav pristup pripada pozitivističko-strukturalno-funkcionalističkim pogledima na ciljeve i sadržaj socijalnog rada, čija je prevashodna svrha očuvanje društvenog reda i „popravljanje“ bolesnih, devijantnih, asocijalnih pojedinaca. U tom smislu može se konstatovati sledeće: „Mada pozitivističko-popravljački i zaštitar-

ski model pripada prvim stranicama istorije socijalnog rada, on je ostao dominirajući, sa naravno brojnim 'kozmetičkim' izmenama, ali zadržavanjem osnovnog duha i suštine stvarane početkom XX veka" (Milosavljević, 2003: 8). Popravljачko-zaštitorski socijalni rad i tzv. medicinski model socijalnog rada sputavaju aktivno učešće korisnika socijalnog rada. U budućnosti nauka, obrazovanje i profesija socijalnog rada treba da jačaju svoje kapacitete, uspostavljajući odnos saradnje i međusobnog nadopunjavanja. Razvoj nauke socijalnog rada, unapređenje obrazovanja za socijalni rad i priliv novih, stručnih kadrova treba da unaprijede profesiju u skladu sa vrijednostima savremenog socijalnog rada – proizvođenje socijalnih promjena za opštu dobrobit.

REFERENCE

Guberina, P. (1967). *Stilistika*. URL: <https://stilistika.org/vi-stilisticki-i-stilografski-postupci-naucna-i-literarna-analiza>, posjećeno 22.02.2019.

Fajgelj, S. (2004). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

From, E. (1984). *Zdravo društvo*. Zagreb: Naprijed, Avgust Cesarec, Beograd: Nolit.

Howe, D. (1997). *Uvod u teoriju socijalnog rada*, Beograd: Naučno-istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku FPN.

Jugović, A. (2004). Teorije društvene devijantnosti i socijalni rad. *Socijalna misao*, Beograd, 2004, br. 3–4, str. 9–32.

Jugović, A. (2005). Jezik profesije socijalnih radnika. *Socijalna misao*, Beograd, 1–2,

113–135.

Knežević, M., Miljenović, A., i Branica, V. (2013). *Teorija socijalnog rada*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad.

Martinović, M. (1994). Bitna obilježja autentične teorije socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 1, No. 1, 7–17.

Milosavljević, M. (2013). *Socijalna istraživanja*. Beograd: Službeni glasnik.

Milosavljević, M. Brkić, M. (2005). *Socijalni rad u zajednici*. Beograd: Službeni glasnik.

Miljević, I. M. (2007). *Metodologija naučnog rada*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.

Payne, M. (2001). *Savremena teorija socijalnog rada*. Banja Luka: Filozofski fakultet.

Petrović, J. (2017). Teorije socijalnog rada i društvenih devijacija kao osnov za medijaciju u socijalnom radu. u Macanović, N. (ur.), *Društvene devijacije – Anomija društva i posljedice* (str. 11–29). Banja Luka: Centar modernih znanja.

Ustav Republike Srpske. (1992). Službeni glasnik Republike Srpske, br. 21/92.

Vujević, M. (2006). *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti, VII Dopunjeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske. (2012). Službeni glasnik Republike Srpske, br. 37/12.

CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS OF SOCIAL WORK IN THE FIELD OF JUVENILE DELINQUENCY AS A REFLECTION OF THEORETICAL APPROACHES

Keywords:

Theories of social work; conceptual-categorical apparatus of social work; traditional theoretical approach; contemporary social work.

Authors:

Dr. Jagoda Petrović is an Associate professor of the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka.

Correspondence:

jagoda.petrovic@fpm.unibl.org

Field:

Social work

Summary

Starting from the fact that theories of social work form a specific language, the subject of research is the conceptual-categorical apparatus of social work in the field of juvenile delinquency, as an indicator of theoretical foundations in the practice of social work. The basic research question is whether the conceptual-categorical apparatus of the profession of social work reflects traditional theoretical conceptions (positivist and structural-functional) or contemporary (existentialism, interactionist-constructivist, and radical-critical). By means of analysing the contents of 100 official documents collected from five centres for social work in the Republic of Srpska, we identify the key terms, the frequency of using these terms, and the context in which they are used. The results of the research show that the conceptual-categorical apparatus of the profession of social work reflects the positivist-structural-functionalist theoretical conceptions. The traditional approaches in social work, those of correctional-protective social work and the medical model of social work discourage any sort of active participation of social workers. The development of science of social work, the promotion of social work education, and new professional staff should advance the profession in accordance with the basic postulate of modern social work - the production of social changes.

DOI:

0.5937/politeia0-21598

Paper received on:

26.04.2019.

Paper accepted for publishing on:

11.06.2019.